

REGIONALNE POLITIČKE STRANKE

Dejan Jović

Fakultet političkih znanosti, Zagreb

UDK 329:323.172 (497.13)

Pregledni rad

Primljeno: 10. 9. 1992.

Polazeći od Beymeove klasifikacije "stranačkih obitelji", autor problematizira sam pojam "regionalne političke stranke". S jedne strane pitanje je da li se može govoriti o strankama, ako se one unaprijed odriču mogućnosti osvajanja vlasti na nacionalnoj razini, a s druge upravo je taj unaprijed prihvaćeni parcijalitet razlog za pojam "partija" uz ovu stranačku grupaciju. Autor prihvaća Beymeovo objašnjenje o genezi regionalnih stranaka: one su nastale kao izraz otpora tendencijama centralizacije. Autonomija je jedan od osnovnih pojmova regionalizma, a ona približava mnoge regionalne stranke liberalnim paradigmatima. U drugom poglavlju teksta autor ukazuje na bitnu razliku između stranaka koje zastupaju teritorijalnu autonomiju i onih koji toj teritorijalnoj dodaju i snažnu etničku dimenziju. Stranke mogu postati regionalne po svojoj originalnoj namjeri, ili via facti, kao izraz izbornih rezultata. U trećem dijelu teksta autor analizira odnos prema regionalizmu na parlamentarnim izborima u Hrvatskoj 1990. godine. Centralno pitanje tih izbora bilo je definiranje statusa Hrvatske: između regije u Jugoslaviji i države. No, prvim izborima nije dominiralo pitanje unutrašnjeg upravnog i teritorijalnog ustrojstva Hrvatske. Četvrti dio teksta prikazuje razloge jačanja Istarskog demokratskog sabora nakon prvih izbora 1990. Autor prikazuje programske osnove te stranke te koncept buduće istarske županije za koji se ona zalaže. U posljednjem se poglavlju analiziraju razlozi značajnog uspjeha izbornog saveza regionalnih stranaka na parlamentarnim izborima 1992. Savez IDS-DA-RDS dobio je šest zastupnika, a tema regionalizma bila je među najprisutnijima u samoj izbornoj kampanji. To ukazuje na budućnost same rasprave o regionalizmu u Hrvatskoj.

I. POJAM "REGIONALNE STRANKE"

Iako¹ Klaus von Beyme u svojoj studiji *Political Parties in Modern Democracies*² regionalne stranke tretira kao stranačku obitelj, ravnopravnu svim drugim grupacijama (a on ih u svojoj klasifikaciji navodi pet u užoj i deset u široj verziji), teorija političkih stranaka se s pravom može upitati: da li je riječ o posebnoj grupaciji, poput demokrišćanske, socijaldemokratske, komunističke ili seljačke, ekološke i fašističke.

1 Ovaj je tekst nastao u okviru projekta "Izbori, stranke i političko ponašanje birača", na FPZ Sveučilišta u Zagrebu.

2 Klaus von Beyme: *Political Parties in Western Democracies* (Aldershold 1985.). Beyme u svojoj klasifikaciji navodi pet osnovnih grupa političkih stranaka: liberale, konzervativce, socijaliste, kršćanske demokrate i komuniste. Beyme spominje i pet drugih "stranačkih obitelji": seljačke, regionalne, fašističke, protestne i ekologijske političke stranke.

Takvo je pitanje opravdano već i stoga što se kriteriji klasificiranja bitno razlikuju: dok su demokršćani grupacija po sebi zbog svog ideologijskog (programskog) identiteta, a po tome i zbog suprotstavljenosti drugim stranačkim obiteljima (na čemu inzistira "teorija konflikata" u okviru historijsko-genetskog pristupa političkim strankama), regionalne su stranke prije svega determinirane teritorijem na kojem djeluju (i koji je znatno uži od cjeline državnog prostora) i posebnim odnosom spram institucija države u cjelini.

Regionalne stranke nemaju, dakle, u programskom smislu takvih "jedinstvenosti" da bi ih se moglo tretirati kao posebnu ideologijsku skupinu. Upravo suprotno, njihovi su programi tako različiti da se na njihovu primjeru možda najjasnije vidi upitnost "lijevo-desnog" pozicioniranja političkih stranaka u samom političkom prostoru³. Gdje smjestiti stranke koje su slične tek po odustajanju od nastojanja da osvoje nacionalne institucije i po težnji afirmaciji regionalnih posebnosti, već *per definitionem* različitih, često i suprotstavljenih? Naime, da te razlike nisu bitne, ili da su beznačajne, bi li regionalne stranke uopće na njima i inzistirale? Razlike i suprotnosti su u biti samih regionalnih stranaka, kao što one plediraju za legitimizaciju i legalizaciju razlike između regija samih. Nije li zato govor o posebnoj "stranačkoj familiji" (taj izraz dolazi od Beymea) pretjeran i neopravdan?

Napokon, neće biti tek izraz znanstvenog relativizma ili sofističko nastojanje i samo pitanje: da li je uopće riječ o političkim strankama? Ili je, zapravo, riječ baš (prvenstveno u toj grupaciji) o političkim strankama?

Prvo pitanje posljedica je kratoloških definicija pojma političkih stranaka, koje inzistiraju na "pokušaju da se osvoji vlast" kao osnovnoj determinanti samog pojma⁴. Nastojanje da se osvoji vlast, da se na demokratski legitiman način uspostavi mogućnost kontrole nad dominantnim pozicijama institucionalnog poretka -- to razlikuje političke stranke od drugih (interesnih) organizacija. Prihvatimo li tu tezu, kako onda objasniti odricanje regionalnih stranaka od "cjeline" vlasti, od vlasti u državi općenito? Regionalne se stranke, upravo za razliku od drugih, unaprijed svojevrijedno odriču mogućnosti da formiraju nacionalnu vladu, zadovoljavajući se regionalnom "agendom" i kontrolom lokalnih i regionalnih dominantnih pozicija. Na nacionalnoj se razini one zadržavaju na ciljevima "interesnih grupa": utjecati na vlast. Čak se i eventualne koalicije regionalnih stranaka ne formiraju s ciljem osvajanja vlasti na nacionalnoj razini, nego s "ograničenim" ciljem: opstati u političkom životu države (dakle, državnom parlamentu) i u uvjetima (za regionalne stranke) nepovoljnog

3 Zbog specifičnosti razloga za nastanak regionalnih stranaka ta se stranačka grupacija najteže može smjestiti u lijevo-desnu distribuciju pozicija u političkoj lepezi. O tome, primjerice, svjedoče izvješća s talijanskih parlamentarnih izbora 1992.: regionalci su isticali zahtjeve s kojima bi bila moguća njihova koalicija i s desnicom (npr. povratak tradiciji, konzerviranju vrijednosti, netrpeljivost prema "južnjacima", slabije razvijenima, nedostatak solidarnosti, pa sve do podržavanja izvansistemskog nastojanja negiranja legaliteta) i s ljevicom (anticentralizacija, inzistiranje na osobnim i grupnim slobodama, zaštite manjina). Sličnu je dvojbu pozicioniranja istakla i Dalmatinska akcija izjavom svoje predsjednice: "Bit ćemo desnica u Dalmaciji i ljevica u Saboru".

4 Primjer takve koalicije je izborni savez Istarskog demokratskog sabora, Dalmatinske akcije i Riječkog demokratskog saveza, s kasnije pridruženom Ligom za Osijek, na parlamentarnim izborima u Hrvatskoj 1992.

proporcionalnog izbornog sustava. Pritom se, ponovno, postavlja pitanje: je li moguća koalicija trajnijeg značaja među strankama koje unaprijed izriču svoje parcijalitet kao osnovni razlog svog nastajanja.

Odatle dolazimo do drugog postavljenog pitanja, koje je, samo na prvi pogled, potpuno suprotno prvom: nisu li upravo regionalne političke stranke -- političke stranke u izvornom značenju samog pojma. Naime, stranke (*pars, partis*) upravo i jesu po parcijalitetu. Etimologijsko izvođenje tog pojma ne može zaobići ukazivanje na dilemu koju su problematizirali, primjerice, Maurice Duverger (*Demokracija bez naroda*) ili Klaus von Beyme ili Giovanni Sartori ili -- kod nas relativno nepoznat -- Slovenac Albin Ogris. Da li je postojanje jedne same političke stranke u poretku *contradictio in adiecto*? Drugim riječima: implicira li pojam političke stranke (partije) već u sebi postojanje najmanje dvije "strane" ("partije") u međusobnom odnosu? Etimologijski, *pars* uvijek sugerira na postojanje nekog drugog *pars*, bez koga uopće prvi nije moguć kao *pars*. To dvojestvo (kao minimum) ima konstitutivni značaj za svaku stranku. Sažeto i dovoljno jednostavno, tu je tezu formulirao Albin Ogris još 1926. u svojoj knjizi *Politične stranke*⁵ ovako: "Stranka je, dakle, po definiciji *correlativum*; ako jesu, tada su u socijalnoj zajednici najmanje dvije (jednoj strani mora odgovarati barem još jedna; partija, *party, partito, parti, Partei* etc. = *pars*), stranka bez bar još jedne suprotne je logički nonsens" (str. 38-39). Ta upućenost na kompeticiju i suodnos između dviju stranaka bit će glavni razlog zašto se ne bi mogla potpuno prihvatiti, recimo, definicija Kennetha Jande, autora najopsežnije komparativne studije o političkim strankama. Janda jednostavno kaže: "Stranke su organizacije čiji je cilj namještanje svojih predstavnika u pozicije vlasti"⁶. Da, ali to nije dovoljno. Svoje predstavnike na pozicije vlasti želi namjestiti i vojna hunta prije državnog udara. To može željeti i svaki autokrat, pa se svejedno ne može govoriti o političkim strankama. Stranka se od svih tih "namjernika vlasti" razlikuje upravo po pristajanju na kompetitivnost, na konfliktnost parcijaliteta koji se nastoje -- u tom konfliktu -- oblikovati i legitimirati kao najbolji zastupnici neke izvorne (zamišljene) "opće volje".

Temeljno pitanje razgovora o političkim strankama tako se ponovno postavlja i ovom prilikom: je li, dakle, uopće moguć jednostranački sustav? Giovanni Sartori⁷ kaže da jest -- njegova klasifikacija stranačkih sustava dopušta čak tri varijante jednostranačkog sustava: "čisti", kojem je svojstvena monopolska struktura moći, "jednostranački sustav s hegemonističkom strankom", kojem odgovara hijerarhijska struktura distribucije moći, i "jednostranački sustav s predominantnom strankom", kojeg označava unimodalna koncentracija te distribucije. Nasuprot tome, Klaus von Beyme⁸ odbacuje samu mogućnost "jednostranačkog sustava", uvodeći umjesto toga sistem s jednom dominirajućom strankom. Ali, riječ je o klasifikacijama demokratskih sustava u kojima je postojanje kompeticije *sine qua non*. No, u tom obzoru svakako je opravdano pitanje: nije li upravo postojanje regionalnih stranaka primjer dobrog razumijevanja originalnog značenja i porijekla pojma političkih stranaka. Regionalne stranke, naime,

5 Albin Ogris, *Politične stranke*, Samozaložba, Ljubljana, 1926.

6 Citirano prema: Klaus von Beyme, *Political Parties in Western Democracies*, str. 12.

7 Giovanni Sartori, *Parties and party system, a framework for analysis*, Cambridge, 1976.

8 Klaus von Beyme, *Political Parties in Western Democracies*.

ne samo da se upravo temelje na parcijalitetu, ne samo da su nastale kao izraz osvješćivanja posebnosti tog parcijaliteta (vezanog uz teritorijalnu dimenziju), nego su i odustale od mogućnosti da se osvajanjem većine kontrolnih pozicija u političkim institucijama države predstave kao regulator totaliteta. I ne samo to: regionalne stranke u svom programu nastupaju protiv mogućnosti da bilo tko drugi to učini. One su zato doista možda jedine prave stranke (u etimologijskom značenju pojma): zastupnice parcijaliteta i zagovornice njegove legitimnosti.

II. KLASIFIKACIJA REGIONALNIH STRANAKA

Analizirajući načine nastanka "obitelji" političkih stranaka, Klaus von Beyme navodi da su nastanku stranačkih (ideologijskih) grupa uvijek u osnovi prethodili širi socijalni sukobi, iz kojih su se formulirale interesne grupe "za" i "protiv". Ta bimodalnost mogućeg odgovora na novi izazov, kao "prirodno stanje" stranačkog sustava, inače se pojavljuje i kao osnovna ideja bipartizma. Na jedan se izazov može, smatraju zagovornici dvostranačja, najprirodnije odgovoriti prihvaćanjem ili odbijanjem: *tertium non datur*. Ako je jedan segment aktivne političke javnosti za ukidanje ropstva, drugi je protiv; ako su jedni za zabranu pobačaja, drugi su protiv toga. Tako su, u osnovi, nastale sve stranačke grupacije. Beyme, primjerice, nastanak liberala objašnjava konfliktom "novog doba" s "*ancien regimeom*". Socijaldemokratske i socijalističke stranke nastaju u sukobu novih birača s kapitalizmom, seljačke partije u sukobu protiv industrijalizacije, a kršćanske protiv vrijednosti sekulariziranog liberalizma. Komunisti nastaju kao izraz konflikta sa socijaldemokracijom (reformističkim krilom radničkih pokreta), a fašisti su u sukobu s demokratskim (a naročito liberalnim) vrijednostima općenito.

U toj genezi nastanka političkih stranaka regionalne su stranke nastale kao izraz nezadovoljstva zbog svih vrsta centralizacije vlasti. One su nastojanje za autonomijom, tom "svemoćnom" riječi proširenja sfere društvenosti, oslobođenosti od apsolutne kontrole.

Međutim, ovisno o sadržaju centralizacije koja im stoji u temelju (makar i tek u percepciji), i nastanak i programi regionalnih stranaka se razlikuju. U osnovi, povijesno možemo pratiti dva glavne smjera programskog oblikovanja i političkog djelovanja regionalnih stranaka:

1. regionalne stranke koje zahtijevaju prvenstveno teritorijalnu autonomiju,
2. regionalne stranke koje afirmiraju prvenstveno etničku autonomiju.

U oba slučaja, riječ je o tendenciji zaštite stanovitog prostora od apsolutne kontrole centralnih vlasti. Da bi se to postiglo, regionalne stranke, međutim, često inzistiraju na jednom korporativističkom modelu odnosa unutar regionalnih zajednica. One same smatraju da je regionalna dimenzija ("regionalni interes") snažniji politički motiv od bilo kojeg ideologijskog koncepta. Zato regionalne stranke (osobito u etničkom regionalizmu) nastoje prevladati posebnosti i konflikte koji bi mogli dovesti u pitanje taj osnovni sukob regije i centra. Regionalne stranke tako dolaze u paradoksalnu situaciju: s jedne strane inzistiraju na autonomiji kao modelu odnosa između centra (ukupnosti) i regije (posebnosti), a na drugoj, u regionalnoj političkoj zajednici sve (stranačke) posebnosti nastoje podrediti regionalnoj cjelovitosti. Regionalne stranke tako od stranaka zagovornica autonomije na nacionalnoj razini postaju stranke "ujedinitelji" na regionalnoj razini. Pogotovo je tako s etničkim regionalnim strankama – koje, gotovo bez izuzetka, postaju stranka-nacija. Nisu, dakle, bitne nikakve

posebnosti (demokršćanin, liberal, socijalist ili komunist) pred etničkim regionalizmom. Primjeri takvih stranaka nalaze se osobito u etnički složenim zajednicama u nekadašnjoj Austro-Ugarskoj Monarhiji⁹, u nekadašnjoj Jugoslaviji (i prije drugog svjetskog rata, jednako kao i nakon 1988.), na Kosovu, u područjima Hrvatske sa srpskom etničkom većinom, u Irskoj, u Bavarskoj i drugdje.

Na drugoj strani, regionalne stranke koje inzistiraju na autonomiji stanovitih teritorija redovito se pojavljuju u državama s jednim dominantnim etnicitetom, gdje ne postoje područja s većinom stanovništva drugog etniciteta, ali gdje je izražena razlika u gospodarskoj uspješnosti među regijama. Primjer za takav regionalizam je Italija, u kojoj je Lega di Nord upravo s takvim zahtjevima uspjela osvojiti značajnih 8,2 posto na izborima 1992.

Regionalne političke stranke moguće je klasificirati i prema pitanju: da li je njihov regionalizam "očekivan" ili tek "zatečen". Na jednoj strani, naime, stoje one regionalne stranke koje su u svom programu i političkom djelovanju nastupile s ciljem oblikovanja, iskazivanja i zastupanja regionalnih interesa, a na drugoj su one koje su *via facti* postale regionalne stranke. Povijesni, politički i kulturni razlozi ponekad su bili dovoljni da bi rezultati izbora (osobito lokalnih) bili različiti između regija, a vrlo slični unutar njih. Tako su, neovisno o namjeri stranaka da budu snažne na nacionalnoj razini, neke od njih faktički postale pobjednice u cijeloj regiji, a drugdje gubitnice izbora. Neovisno o njihovoj originalnoj volji stranke tako postaju prvenstveno zastupnice regije u kojoj imaju uspjeha: njihov se program, personalni sastav njena vrha i stranačka politika bitno mijenjaju. To pretvaranje nacionalnih stranaka u *de facto* regionalne može biti neformalno ili formalno. U slučaju neformalnog pretvaranja nacionalne stranke u regionalnu ona se ne odriče mogućnosti da participira u političkom životu i u drugim nacionalnim područjima – ali je javna percepcija takve stranke kao faktički regionalne u tome dodatni (stvoreni) hendikep. Takve stranke, potom, imaju vrlo značajne dodatne impulse regionalizma i unutar vlastitog članstva, simpatizera, glasača i vodstva: velik uspjeh stranke samo na jednom području povećava sva tri Galbraithova izvora moći u korist političara iz "uspješne" regije¹⁰. Pobjeda na izborima u jednoj regiji stvara veće mogućnosti povećanja novčanih prihoda stranci, gotovo potpuno uklanja rizike za razvoj organizacije, i povećava utjecaj osoba koje su se iskazale kao uspješni stranački "trgovci" -- posrednici između vrha stranke i birača. Kontrola nad dominirajućim pozicijama u regiji pojačava mogućnosti afirmiranja stranačkih sposobnosti: mogla bi se čak postaviti i hipoteza za daljnja istraživanja – da je općina premali, a država preveliki prostor za politički uspjeh: koncentracija političke djelatnosti na regionalnoj razini i ovdje može imati značajne prednosti.

Pretvaranje nacionalnih stranaka u regionalne *via facti*, kao i nastanak novih regionalnih stranaka, u bitnoj je korelaciji s načinom na koji dominantna stranačka garnitura razumije stranačku kompeticiju i njene granice. Očuvanje nužne kompaktnosti državnog prostora, zaštita samog sistema (uključujući i isključenje antisistemskih ponašanja), nastojanje definiranja i afirmiranja nacionalnog interesa, sve je to oduvijek obaveza koja stoji pred nositeljima državnih dužnosti. Pitanje je, međutim, sadržaja koji ispunjavaju ovaj nominalizam. Stranke općenito, a regionalne stranke

9 O tome: Ljubomir Tadić, *Nauka o politici*, Rad, Beograd, 1988.

10 John Kenneth Galbraith, *Anatomija moći*, Stvarnost, Zagreb, 1987., str. 42.

osobito, postavljaju pitanje "granica demokracije": gdje je granica slobodnog djelovanja kojim se ne ugrožava sloboda cjeline i drugih parcijalитета.

I u tom se slučaju otkriva bitna korelacija između rasprava o strankama općenito i posebnog problematiziranja regionalne stranačke grupacije. Naime, upravo je klasični liberalni prigovor strankama (koji je i bio osnovom dugotrajnog negativnog stava prema njima, od kojih su ih samo sačuvali druge liberalne vrijednosti – tolerancija i autonomija) bio prigovor njihovu dvostruku ugrožavanju poretka: stranke su ugrozile apsolutnost individuumu kao temeljnog subjekta poretka i dovele u pitanje jedinstvenost "opće volje" kao neposredno iskazanog sadržaja suverenosti političkog naroda. Ako se igdje može naći paradigmatička kritika političkih stranaka upravo s ova dva aspekta, onda je to svakako 10. esej *Federalističkih spisa* Jamesa Madisona: stranke su podijelile ljudski rod, potpalile međusobnu mržnju i sad "više nastoje da jedna drugoj nanesu zlo i uzajamno se tlače nego da sarađuju zarad opšteg dobra"¹¹.

Baš je taj prigovor možda najviše okrenut upravo regionalnim strankama danas. Naime, inzistiranje na stvaranju "općeg dobra" upravo je suprotnost nastanku regionalnih stranaka, zagovornica parcijalитета i to na – za državno jedinstvo – "najopasnijoj" osnovi: teritorijalnoj. Bez obzira koji je razlog nastanku regionalnih stranaka (etnički, povijesno-politički ili gospodarski), stranke državnog jedinstva smatrat će ih suprotstavljenim vlastitim pozicijama, ali i "nacionalnom interesu" općenito. Tvrdnje o "autonomaštvu" (pri čemu se autonomija razumije posve jednoznačno kao negativno i neprihvatljivo svojstvo) i ugrožavanju državne cjelovitosti ("iredentizam", ako je riječ o istarsko-riječkom području, ili "separatizam", kad je riječ o Kosovu ili područjima sa srpskom etničkom većinom u Hrvatskoj) izraz su tog sukoba.

Tu bismo mogli postaviti još jednu preliminarnu hipotezu daljnjih istraživanja: ako centralna vlast nastoji centralizirati proces odlučivanja pri centralnim nacionalnim institucijama (neovisno o tome postoje li za to opravdani poticaji iz okruženja ili ne), regije koje su glasale dominantno za neku drugu stranku, nastojat će se ponašati autonomno. Čim je veći pritisak centra, to je snažnija reakcija regija. Takvo je ponašanje potencirano u etnički utemeljenom regionalizmu, gdje se politički sukobi vode ne samo o dominantno racionalnom (npr. gospodarskom), nego dominantno o subracionalnom, voljnom i emocionalnom i na takav način. U tim okolnostima, naime etničko (ujedno i regionalno) kao različito nadvladava sve ono drugo, što je zajedničko, i slično. Okolnosti u kojima živimo u Hrvatskoj upravo nam pokazuju da se – unatoč nominalnim i stvarnim nastojanjima političke socijalizacije kroz relativno dugo razdoblje – nije uspjelo etničke konflikte "supsumirati" niti potisnuti klasnim, socijalnim ili političkim.

III. IZBORI 1990.

Na izborima 1990. tema regionalizma svakako nije dominirala izbornim programima političkih stranaka. Ali, dominirala je jedna druga tema, u vrlo bliskom suodnosu s regionalizmom: način uređenja države, način odnošenja prema drugima. Problem definiranja nacionalnog interesa za Hrvatsku je bila centralna tema prvih izbora. To je -- indirektno -- bila i tema o regionalizmu: hoće li Hrvatska postati državom, sa svim obilježjima državnosti, hoće li biti konstitutivna i jednakopravna jedinica

11 J. Madison, Hamilton, Džej, *Federalistički spisi*, Radnička štampa, Beograd, 1981., str. 225.

jugoslavenske federacije (samo s nominalnim suverenitetom), ili će postati tek regija unutar (nominalno federativne) države. Centralni spor, dakle donekle bi se mogao interpretirati i pitanjem: da li je Hrvatska regija ili država. Tako je formulirano pitanje, naime, samo na drugi način iskazalo osnovnu temu parlamentarnih izbora 1990.; problem hrvatske državnosti. Hrvatska se tim izborima, naime, odlučila za promjenu statusa; od regije ona je postajala državom. Na formalnoj razini tu promjenu pokazuje pozicija Hrvatske u međunarodnoj političkoj zajednici: ona je od članice skupine regija "Alpe Jadran" postala članicom Ujedinjenih naroda.

Već i najjednostavnije analize poruka posredovanih biračima prilikom tih izbora¹² pokazuju da su odgovori na pitanja daljnjeg statusa Hrvatske bili vrlo različiti. Iako je relativno malo stranaka otvoreno i jasno zagovaralo državnu samostalnost Hrvatske odvajanjem od jugoslavenske države, javnost je "hrvatski blok" percipirala kao nositelje ideje državnog konstituiranja (realnog suvereniteta) nasuprot nekoj od varijanata daljnjeg participiranja (s različitim vrstama podjele odgovornosti) u jugoslavenskoj državi, što su zagovarale stranke dotadašnjeg poretka, a u radikalnijem obliku i opozicijske stranke jugoslavenske orijentacije.

Ipak, tema regionalizma nije bila zaobilazna u stranačkim programima 1990. Ona je postavljena i kao bitno pitanje unutrašnjeg ustrojstva same Hrvatske. Stranke nacionalnog bloka već su prilikom izbora (a osobito kasnije) inzistirale na hrvatskom nacionalnom identitetu: svako regionaliziranje bilo je – ako ne nepoželjno – onda barem neprihvatljivo, iz taktičkih razloga. Nacionalno jedinstvo i uspostava hrvatske države dovoljan su razlog za protivljenje svim parcijalitetima i posebnostima. Zapravo, ovdje se radi o klasičnom prigovoru regionalnim strankama (a onda i strankama općenito) na poticanju "frakcija" koje ugrožavaju "opću volju". Taj element "zajednice" (koja ne smije nikakvim sukobima biti razbijena) očituje se u cijeloj kampanji: "nacionalno pomirenje", "zaboravljanje prošlosti", "narodno jedinstvo", sve su to parole nacionalnog bloka. Iako se ne mogu izjednačiti prigovori koji su regionalnim orijentacijama dolazili iz ranijeg saveznog vrha Jugoslavije s onima koji su postali sastavnim dijelom retorike nacionalnih stranaka, valja zabilježiti da su i centralističke snage unutar SFRJ bile protivnice regionalnog povezivanja jugoslavenskih republika s drugim – nejugoslavenskim – regijama. Centralisti su, tako, bili snažni (iako ne uvijek i manifestni) protivnici regionalnog povezivanja Hrvatske i Slovenije u zajednici Alpe – Jadran, smatrajući to pokušajem negacije državne cjelovitosti i povratka "austro-ugarske orijentacije".

Na drugoj su strani stranke koje su se izjasnile protiv etatizacije, protiv nacionalnog ujedinjenja na način konstituiranja općenarodnog konstitutivnog pokreta, i koje su iz povijesnih, kulturnih, nacionalnih i drugih razloga bile naklonjene ljevici.

Ta se podjela jasno očituje već i pregledom onih dijelova stranačkih programa, deklaracija i načela u kojima se govori o statusu hrvatskih regija na izborima 1990. godine. U svojim izbornim programima devet (po tendencijskom obuhvatu) nacionalnih stranaka i stranačkih grupacija je 1990. godine spominjalo pojmove: regije, regionalizmi, regionalno. Od njih devet, dvije su se o regionalizmu izrazile (makar implicitno) negativno: Hrvatska stranka i Koalicija narodnog sporazuma. Tako će,

12 V. Afrić, T. Ujević, Analize sadržaja političkih programa političkih stranaka u Hrvatskoj (Izbori 90.), *Revija za sociologiju*, 1/1990., Zagreb, str. 11-35.

primjerice, potpredsjednik Hrvatske stranke Ante Korljan, na predstavljanju stranačkog programa na tribini u Kulturno-informativnom centru, u Zagrebu, 17. ožujka 1990., reći: "Nikome nećemo dopustiti da na bilo koji način povrijedi suverenitet hrvatske državnosti ni za jedan centimetar. A posebno ne nad Južnom Hrvatskom, jer baš prema njoj, prema tom dijelu naše domovine upiru svoje poglede i nezasitne želje mnogi autonomaški apetiti. Oni idu sve do traženja autonomije na hrvatskom teritoriju"¹³. U političkim načelima, pak Koalicije narodnog sporazuma (član 5.) piše: "Odlučni smo protivnici stvaranja posebnih autonomnih područja u Hrvatskoj kao i pokušaja ugrožavanja teritorijalnog integriteta Hrvatske" (str. 139), a dr. Savka Dabčević-Kučar na glavnom predizbornom skupu inzistira na "integralnoj i nedjeljivoj Hrvatskoj".

Na drugoj strani, šest je hrvatskih stranaka pozitivno vrednovalo regionalizaciju Hrvatske: Hrvatska seljačka stranka smatra da se "politika mora strukturirati prvenstveno kao mikroprogram, kao program malih mjesta, sela, mjesnih zajednica, da se mora posvetiti onim dijelovima hrvatskog teritorija koji su potpuno zapostavljeni, zanemareni i odbačeni", a da bi politički sustav morao biti policentričan, inzistirajući da "ono što Radić zove županija – mala sredina postane nosilac vlasti: Republika je samo koordinator, povezivatelj djelatnosti pojedinih malih sredina" (str. 210).

Hrvatska socijalno-liberalna stranka u svom "Programu slobode" ističe da reforma komunalnog sistema "mora poći od jasne spoznaje da se ne može svim općinama u Hrvatskoj... propisivati jednoobrazni sistem", pa Sabor mora dati općinama veću samostalnost za reorganizaciju svojih uprava i cijelih sistema, prema specifičnim prilikama" (str. 224).

I Socijaldemokratska stranka Hrvatske zalaže se za "ravnomjerniji regionalni razvoj i za racionalnu privrednu pomoć nerazvijenim područjima, uz osiguranje samoodgovornosti za razvoj" (str. 237).

SKH – Stranka demokratskih promjena je u svom izbornom programu 1990. zapisala da "lokalna samouprava osigurava utjecaj građana na rješavanje konkretnih problema", a založila se i za uravnoteženi regionalni razvoj, selektivnu razvojnu politiku, osobito u slabije razvijenim i otočkim sredinama. "Hrvatsku je oduvijek odlikovao kulturni regionalizam. Danas je regionalni pluralizam u kulturnom smislu bitna odrednica Evrope. U procesu multikulture integracije Evrope – 'Evropa regija' – uklapa se stoga i kulturni program 'Hrvatska regija'. Zalažemo se za iskazivanje kulturnih (jezičnih, običajnih, povijesnih i dr.) posebnosti i identiteta pojedinih regija u Hrvatskoj. Poticat ćemo kulturno uključivanje u evropske multikulture i multietničke procese i projekte". SKH-SDP je tada posebno inzistirao na zdravstvenom regionalizmu, s razvojem Zagreba, Splita, Osijeka i Rijeke kao regionalnih zdravstvenih središta.

I Socijalistička stranka Hrvatske je na izborima 1990. u "Osnovnim načelima" zagovarala koncept regionalizma: "Regionalne osobitosti bogatstvo su naše republike, ono po čemu smo najbliži Evropi... Suverena Hrvatska će se razvijati u pluralizmu svojih unutrašnjih razlika. One su njeno bogatstvo. Suverena Hrvatska je otvorena Hrvatska. Njene su regije vrata Evrope... Suverena i jedinstvena Hrvatska da, uniformna Hrvatska ne".

13 Svi citati u ovom dijelu teksta prema D. Đurić, B. Munjin, S. Španović, *Stranke u Hrvatskoj*, Radničke novine, Zagreb, 1990.

Napokon, i Stranka Jugoslavena u svojoj "Programskoj izjavi" spominje da je njen osnovni cilj "pokretanje snažnijih procesa integracije regija na jugoslavenskom prostoru, kako bi se tako stvorili preduvjeti da Jugoslavija regija integrira sebe politički, ekonomski, kulturno-civilizacijski u buduću Evropu regija u kojoj granice postaju tek crte na geografskim kartama".

Na prvim višestranačkim izborima u suvremenoj Hrvatskoj pojavilo se i sedam lokalnih (općinskih) stranaka. Građanska stranka Split, Riječki demokratski savez, Zelena akcija Split i Zelena akcija Šibenik, Zelena akcija Zagreb, Zelena stranka Rijeka i Ženska lista Medveščak. Naravno, sve su one zagovarale koncept široke lokalne samouprave i regionalne decentralizacije Hrvatske.

Osim tih stranaka, pet stranaka-sudionica izbora 1990. imale su program (apsolutnog ili dominantnog) nacionalnog zastupanja manjina u Hrvatskoj: Jedinstvena samostalna demokratska stranka, Demokratski savez Albanaca Hrvatske, Muslimanska demokratska stranka, Bosanska demokratska stranka i Srpska demokratska stranka. Dvije od tih stranaka određuju se i prema problemu regionalnih razlika u Hrvatskoj. JSDS inzistira na bržem razvoju nerazvijenih područja prije svega jačanjem razvojnih centara. Srpska demokratska stranka, pak, negativno vrednuje postojeću regionalnu podjelu Hrvatske, smatrajući je zastarjelom, jer "ne odgovara modernim principima zajedničkog življenja, a pogotovo ne i historijskim interesima srpskog naroda". SDS u svojim "Osnovnim načelima" konstatira: "Historijski su formirane krajine koje su nekada nosile precizne oznake i imena. Sada su te krajine regionalnom podjelom prekomponirane. Zalagat ćemo se za administrativnu podjelu Hrvatske na regije i općine koja će primjerenije odražavati nacionalnu strukturu područja na kojem živi srpski narod". U načelima te stranke od početka se nalazi kontradikcija: s jedne strane inzistira se na "teritorijalnim autonomijama, ukoliko to stanovništvo na teritorijama sa posebnim etničkim sastavom ili kulturno-historijskim identitetom referendumom odluči", a na drugoj se strani (govoreći o Kosovu) kaže da "ovako uspostavljanje pokrajine sa nakaradnim projektima postaju remetilački faktor država koje ih imaju".

Napokon, na izborima 1990. godine dvije su stranke ponudile sasvim regionalne programe: Istarski demokratski sabor i Stranka nezavisne demokracije iz Rijeke.

U svojoj Programskoj deklaraciji IDS kao svoj cilj definira "percepciju i obnovu pozitivnih tradicija parlamentarne demokracije na prostoru Istre i njenih otoka", kao i poticanje svih posebnosti tog prostora kao regionalnog entiteta, čije su osobitosti u posebnom etničkom sastavu i posebnostima gospodarstva i kulture. IDS ističe "načelo zavičajnosti", određuje se protiv nacionalnog distingviranja u Istri (iz povijesnih razloga), za vjerske slobode u sekulariziranoj državi, za dvojezičnost kao princip komuniciranja te za posebno gospodarsko napredovanje Istre.

Stranka nezavisne demokracije, pak, sebe određuje kao stranku Rijeke, Hrvatskog primorja, Istre i Gorskog kotara, pa je se ne može posve odrediti kao lokalnu, nego kao regionalnu stranku, iako ni na prvim izborima, a ni kasnije, nije imala (za razliku od IDS) značajnijeg udjela u zastupanju regionalnih interesa koje je proklamirala.

IV. ISTARSKI DEMOKRATSKI SABOR NAKON IZBORA 1990.: OBLIKOVANJE ISTARSKOG PROGRAMA

Regionalne se stranke, međutim, na prvim izborima nisu afirmirale kao značajan politički subjekt hrvatske politike. U Istri, gdje je postojala najveća mogućnost za uspjeh regionalnih stranaka, pobijedila je SKH – Stranka demokratskih promjena. To se dogodilo i u većem dijelu područja na kojem Srbi čine većinu birača.

No, u prvim mjesecima nakon izbora ugled i podrška SKH – Stranke demokratskih promjena je naglo pao. Prema objavljenim ispitivanjima javnog mnijenja, već tri mjeseca nakon izbora gotovo je prepolovljen broj podržavatelja te stranke među njenim biračima. SKH-SDP je izgubila kontrolu nad područjima sa srpskom većinom: Srpska demokratska stranka je – nasilnim prevratima ili prelaskom izabranih zastupnika SDP u njene redove – osvajala kontrolu nad tim općinama. To je rezultiralo radikaliziranjem zahtjeva za teritorijalnom i političkom autonomijom na tim područjima, a kasnije i za njihovim izdvajanjem iz Republike Hrvatske. Da se nije radilo o problemu regionalizacije, odnosno unutrašnjeg teritorijalno-političkog preustrojstva Hrvatske, nego o antisistemskom ponašanju i negiranju državnog suvereniteta na tim područjima, svjedoči i neuspjeh svih pregovora o regionalnoj autonomiji i osiguranju nacionalnih prava srpskom stanovništvu u Hrvatskoj (npr. Tuđman – Rašković u kolovozu 1990.). Upravo rat koji se dogodio u Hrvatskoj pokazuje kakve mogu biti posljedice povezivanja regionalnog (dakle, teritorijalnog), etničkog i političkog (povijesnog) elementa u njegovoj punoj radikalizaciji.

S druge strane, samo povijesni, politički i regionalni razlozi (bez nacionalnog ekstremizma), kakvi su postojali u Istri, ne mogu dovesti do ratnih konflikta. Zato je upravo jasno razgraničenje tih dviju temeljnih orijentacija koje su se pojavile u osnovi (na prvi pogled istovjetnih) zahtjeva za autonomijom i regionalnom afirmacijom, osnovni uvjet odbacivanja teze po kojoj svaki regionalizam nužno vodi u disoluciju države i unutrašnje destabiliziranje poretka. Regionalizam, sam po sebi, ne može dovesti do takvog rezultata, ali do toga mogu dovesti antisistemski (na našem tlu, prije svega, etnički utemeljeni) razlozi koji se iskazuju i u zagovaranju regionalizma kao minimalnog (a ne maksimalnog, niti poželjnog) cilja.

Gubljenjem autoriteta SKH-SDP u Istri je jačalo regionalno zastupništvo, posredovano Istarskim demokratskim saborom. Isto se dogodilo i u dva druga područja u kojima je SKH-SDP imao značajnu izbornu podršku: u Rijeci se afirmira Riječki demokratski savez, a u Dalmaciji (prije svega u područjima koja su osvojili reformirani komunisti - kao u Makarskoj) Dalmatinska akcija.

Nakon izbora 1990. te nakon gubitka autoriteta SKH – Stranke demokratskih promjena (kasnije Socijaldemokratske partije Hrvatske) Istarski demokratski sabor ističe se kao najsnažnija politička stranka Istre. Povećanje njenog utjecaja prati i programsko profiliranje te stranke. U srpnju 1991. IDS usvaja programsku deklaraciju i statut stranke. Već u uvodu Programske deklaracije stoji da je "nastanak stranke uvjetovan potrebom ravnopravnog uključivanja građana Istre i istarskih otoka u tekuća i buduća gospodarska, duhovna i politička zbivanja u ovom prostoru, odnosno u prostorima Hrvatske, Slovenije i Italije te Europe", te da će se stranka zalagati za razvoj posebnosti Istre kao "regionalnog entiteta oblikovanog na osebujnom etničkom, gospodarskom i kulturnom bogatstvu i posebnosti". IDS se zalaže za liberalizam kao osnovno načelo konstituiranja političkog sistema. Tom se odrednicom iz programske deklaracije može lakše razumjeti biračka preferencija glasača IDS-a za predsjedničkog

kandidata HSLS Dražena Budišu na predsjedničkim izborima 1992. U Istri je, naime, uz uvjerljivu pobjedu IDS-a, najviše glasova jednako uvjerljivo dobio kandidat liberala za predsjednika Republike.

IDS svoj liberalizam definira ističući slijedeća načela: podjelu vlasti, neovisnost sudstva, vladavinu prava, nepovredivost sfere ljudskih prava i individualnih sloboda, građanski suverenitet, toleranciju među etničkim grupama, nacionalnu, vjersku i spolnu ravnopravnost građana, slobodu medija i komuniciranja i uspostavu pune građanske javnosti u sve njene tri funkcije (kritičkoj, kontrolnoj i konstitutivnoj). Ovdje valja spomenuti da bliskost jedne regionalne stranke liberalnoj paradigmi nije iznenađenje: u svojoj knjizi *Liberalizam i demokracija* Norberto Bobbio kao jedno od četiri neupitna načela liberalnog razumijevanja pravne države navodi i "relativnu autonomiju lokalne vlasti u svim oblicima i na svim stupnjevima od centralne vlasti"¹⁴.

Kao jedno od osnovnih načela konstituiranja stranke IDS navodi "načelo zavičajnosti", očekujući od svojih članova da budu kulturno utemeljeni u istarskoj tradiciji. Istra je za IDS regija s regionalnom samobitnosti priznatom dvije tisuće godina, koju objedinjuju "povijesne, kulturne, zemljopisne, etničke, gospodarske i ekološke" sličnosti, i čija je specifičnost postojanje na razmeđu tri države: Italije, Hrvatske i Slovenije. Rješenje te razdijeljenosti IDS ne vidi u promjeni granica, nego u njihovom brisanju: u stvaranju "jedinstvenog europskog prostora koji će artikulirati sve interese u parlamentu europskih regija". Nacionalne države "ne mogu istovremeno uspješno rješavati pitanja lokalne i regionalne uprave i samouprave i rješavati globalnu državnu i svjetsku problematiku". IDS pritom ne inzistira na sukobima metropole i provincija, ali inzistira da se o podmirivanju obaveza prema drugima utvrde europski kriteriji.

Govoreći o aktivnosti IDS-a njeni su politički osporavatelji izricali da je nedopustivo negiranje hrvatstva inzistiranjem na "istrijanstvu" kao novoj nacionalnoj zajednici. Što je istrijanstvo? U svojoj Programskoj deklaraciji IDS navodi da je riječ o pojmu kojim se određuje "svijest o pripadnosti slavenskog i latinskog stanovništva Istre zajedničkoj višekulturnoj realnosti Istre", odnosno "istarskoj plurietničkoj autohtonosti". Istrijanstvo je "specifična svijest regionalne pripadnosti koja se odnosi na procese identifikacije istarskog čovjeka sa zajedničkim teritorijem i povijesnom sudbinom", i odnosi se na kulturno nasljedstvo istarskog prostora, "koje se temelji na složenosti lokalnih kultura, pretežno dijalektalnih, a koje se nalaze na geopolitičkim marginama pojedinih nacionalnih prostora". Napokon, IDS distingvira hrvatsku, slovensku i talijansku nacionalnu pripadnost od istrijanske etničke pripadnosti.

IDS se svojom programskom deklaracijom odredio za poštivanje pravne procedure, osobito u području ljudskih prava: "Ne postoji interes viši od poštivanja ljudskih prava i ne postoji razlog zbog kojega bi se ljudska prava mogla kršiti i ograničavati". U gospodarskom dijelu programa IDS ističe zahtjev za pretvaranje Istre u zonu slobodne trgovine te za marketinško oblikovanje identiteta istarskih proizvoda. Stranka je za posebni program zaštite prirode te za demilitarizaciju regije. U obrazovnoj politici, IDS ističe program "prožimanja istarskih tradicionalnih vrijednosti sa svjetskim iskustvom", za trojezičnost i dijalektalnost, za posebno čuvanje istarske baštine te za poštivanje antifashiističke tradicije.

14 Norberto Bobbio, *Liberalizam i demokracija*, Novi Liber, Zagreb, 1992., str. 16.

Napokon, posebnu političku aktivnost IDS je razvio definirajući ovlasti i način političkog funkcioniranja buduće Županije Istra. Ta je stranka izradila, već i prije ustanovljenja županija, prijedlog statuta Županije Istra, u kome se županiji daju slijedeće zakonodavne ovlasti: "1. ustrojstvo županijskih ureda i statusa zaposlenog osoblja; 2. ustrojstvo županijskih ustanova i poduzeća, te statusa zaposlenog osoblja; 3. javne usluge i javni radovi; 4. ustrojstvo katastarskih knjiga; 5. zaštita i čuvanje povijesnog, umjetničkog, kulturnog i narodnog blaga, tipičnih proizvoda Istre i toponima; 6. urbanizam i prostorni planovi, zaštita pejzaža i okoline; 7. zanatstvo i zadržarstvo; 8. trgovina, sajmovi i tržnice; 9. turizam i ugostiteljstvo; 10. poljoprivreda, melioracija, šume, parkovi, lov i ribolov; 11. luke, zračne luke, ceste i putovi, transport; 12. pitke vode, vodovodi, navodnjavanje, hidroradovi; 13. rudnici, mineralne i termalne vode, solane, kamenolomi i spilje".

Prema tom prijedlogu statuta, istarska bi županija donosila zakonodavne norme u slijedećim područjima (član 5. prijedloga): "1. izboru organa županije; 2. održavanju referenduma na području županije; 3. određivanju županijskih poreza i drugih prihoda; 4. eksproprijaciji u javnom interesu nad nekretninama u županiji; 5. županijskoj i lokalnoj policiji; 6. protupožarnoj zaštiti; 7. proizvodnji i distribuciji električne energije; 8. preventivi i pomoći u slučaju elementarnih nepogoda; 9. predškolskom odgoju, osnovnom i srednjem obrazovanju; profesionalnoj orijentaciji, izobrazbi zanata i naknadnoj stručnoj izobrazbi, naukovanju; 10. sportskoj i rekreativnoj aktivnosti; 11. higijeni i zdravstvu; 12. mirovinskom osiguranju, socijalnoj skrbi i dobročinstvu; 13. stambenoj politici; 14. demografskoj i imigracijskoj politici".

Također, istarska bi županijska uprava mogla, prema prijedlogu ovog statuta, donositi zakone na području zaštite talijanske manjine (član 6.) te na području zapošljavanja (prema članu 7. "građani s prebivalištem u županiji imaju prednost pri zapošljavanju", a "pravo na prebivalište regulira se županijskim zakonom").

Prijedlog statuta županije, kakvog predlaže IDS, predviđa tri osnovna organa Županije: predsjednika županije (koji je ujedno i predsjednik istarskog sabora), istarski sabor i vladu županije. Statut precizno predviđa način izbora, sastav i ovlasti svakog od ova tri organa županije. Na ovom se mjestu ne mogu zbog ograničenosti prostorom i temom iznijeti svi bitni elementi predviđenog županijskog ustrojstva, ali ćemo ipak reći da se prihodi županije ostvaruju po statutom određenim stopama od poreza, i to: "4/10 prihoda od poreza na dohodak fizičkih osoba; 4/10 prihoda od poreza na dohodak pravnih osoba; 4/10 prihoda od poreza na nasljedstvo i darivanje; 4/10 prihoda od poreza na zemljište i zgrade; 9/10 prihoda od poreza na pokretnine; 9/10 prihoda od poreza na duhanske i alkoholne proizvode; 9/10 prihoda od poreza na energiju, plin i naftne defirate; 9/10 prihoda od taksi na registraciju vozila; 9/10 prihoda od taksenih tarifa; 9/10 prihoda lutrije; 9/10 prihoda od koncesija" (član 58.) te od "izvanrednih prihoda Republike Hrvatske namijenjenih za realizaciju posebnih planova za javne i druge poslove te za prenamjenu zemljišta; te drugih prihoda prema županijskim i republičkim zakonima".

Također, statutom županije posebno je predviđen poseban status za talijansku nacionalnu manjinu. Njeni predstavnici obavezno sudjeluju u vodstvu županije, talijanski fiducijari (članovi istarskog sabora) čine većinu u komisiji za pitanja talijanske manjine, a talijanski je jezik na području županije gdje živi talijanska manjina paritetan s hrvatskim. Prema članu 62 prijedloga statuta, Talijanima je naročito omogućeno "osnovno, srednje i sveučilišno obrazovanje na materinskom jeziku; ravnopravna upotreba talijanskog jezika u javnoj upravi, službenim dokumentima i toponomastici;

te ravnopravnost prilikom zapošljavanja u javnim uredima". U javnom i službenom komuniciranju pripadnici talijanske manjine imaju pravo na upotrebu talijanskog jezika te se mogu slobodno udruživati i djelovati, kao i povezivati s ustanovama Republike Italije i Republike Slovenije. Nastava se organizira na materinskom jeziku učenika, a od drugog razreda osnovne škole te u srednjoj školi obavezno je učenje drugog jezika s istim brojem sati tjedno, kao i za materinski jezik. U općinama gdje se koriste pojedini lokalni govori jamči se prisustvo didaktičkih sadržaja za učenje lokalnih govora.

V. IZBORI 1992.

Istarski demokratski sabor je svojim prijedlogom statuta istarske županije izrazio cjelokupni programski koncept, s kojim je pristupio i parlamentarnim izborima, održanim 2. kolovoza 1992. Na tim je izborima IDS ušao u izborni savez s Dalmatinskom akcijom i Riječkim demokratskim savezom (zajedno s kasnije pridruženom Ligmom za Osijek) sa zajedničkom državnom listom, koju je predvodio Ivan Herak. Ovakvo povezivanje tri regionalne stranke izraz je izbornog zakona koji postavlja prag od tri posto za ulazak u parlament. Tri regionalne stranke povezuje inzistiranje na suprotstavljenosti centru te na samostalnom razvoju Istre, Rijeke i Dalmacije u odnosu na ostale dijelove Hrvatske. Nastajanje ovog izbornog saveza potvrđuje Beymeovu konstataciju o osnovnom konfliktu koji stoji u osnovi regionalizma: konflikt prema centralizaciji. Taj se konflikt vidi već i iz prvih prigovora regionalnog saveza ostalim strankama: na njihovim državnim listama nalazi se previše Zagrepčana (među prvih pet nositelja državnih lista 70 je posto političara iz metropole), a centralizacija financijske i političke moći u glavnom gradu nove države već se uspoređivala s nekadašnjom beogradskom dominacijom. Regionalne stranke isticale su da su za očuvanje kulturnih posebnosti svojih regija (u Istri prije svega za poseban oblik *convivenze*, odnosno multikulturalizma Hrvata i pripadnika manjina), a u Dalmaciji za iskorištavanje geografskih i kulturnih pogodnosti tog kraja u odnosu na druge.

Istodobno s pojavljivanjem stranaka regionalnog saveza, u izborima 1992. sudjeluju i stranke koje imaju suprotstavljene ili drukčije poglede na regionalizam. U Istri su dvije takve stranke: Istarska pučka stranka (koja je sastavni dio Hrvatske demokratske stranke), koja se protivi inzistiranju na istrijanstvu i stavlja nacionalnu (hrvatsku) dimenziju u prvi plan, upozoravajući na autonomaške (odnosno iredentističke) potencijale regionalnog programa, te Istarska liberalna stranka, koja se ne suprotstavlja regionalizmu, nego se tek u detaljima razlikuje od IDS-a (npr. umjesto slogana IDS "Istra regija u Europi regija", ILS ističe da je za "Evropu u Hrvatskoj i Istri").

Sama tema regionalizma tako postaje ne samo neizbježna nego i vrlo frekventna u predizbornoj retorici hrvatskih stranaka. O tome svjedoči već i osnovni uvid u sadržaje televizijskih dnevnika tijekom kampanje. Između 1. i 30. srpnja 1992. u TV-dnevnicima HTV je emitirano 36 izvještaja sa stranačkih skupova regionalnih stranaka, koji su ukupno trajali 3939 sekundi. Napokon, sam je IDS istakao da je jedan od najvećih uspjeha te stranke intenziviranje razgovora o regionalizmu u drugim strankama. Nijedna od ozbiljnijih stranaka nije mogla izbjeći ponudeni izazov: o tome svjedoči uvid u drugi TV-dnevnik 17. srpnja 1992. u kome se u čak sedam (od 11 emitiranih) izvještaja o stranačkim predizbornim aktivnostima govorilo o regionalizmu. Čak je i predsjednik Republike (kao predsjednik HDZ-a) spominjao mogućnost osnivanja županije Međimurje, ne dopuštajući pritom bilo kakvo "autonomaštvo" pod pojmom regionalizma u Hrvatskoj. SDPH (Ivice Račana), kao i u prvim izborima, ostala je zagovornica

slobodnog regionalnog iskazivanja: Istra mora biti "jaka regija". Socijalisti Željka Mažara ističu u svom izbornom programu da su "za regionalnu Hrvatsku u Europi regija i lokalne samouprave -- protiv unitarne države", a njihov predsjednički kandidat Silvije Degen govori o "regionalnoj Hrvatskoj otvorenih granica". Hrvatska narodna stranka jest za "dekoncentraciju gospodarskih i društvenih aktivnosti, priznavanje raznolikosti prirodnih, geografskih, klimatskih, povijesnih, kulturnih i drugih posebnosti različitih dijelova Hrvatske", ali je protiv autonomaštva. Hrvatska socijalno-liberalna stranka je za "afirmaciju zajedništva uz jačanje odgovornosti svakog područja za cjelinu" te za korištenje "prirodnih bogatstava i osobitosti pojedinih regija sukladno s potrebama i mogućnostima svakog dijela države". Liberali spominju da se "pravilnom politikom Hrvatske prema regijama" može potpuno zaustaviti moguće negiranje hrvatskog karaktera političkog djelovanja u regijama. HKDS Ivana Cesara je za "regionalizam, specifičnosti, ali ne i za autonomaštvo".

To suprotstavljanje "autonomaštvu" najizrazitije je bilo u predizbornim porukama HDZ-a. Dr. Franjo Tuđman je više puta isticao da regionalne stranke, kojima "nije smetao" savezni unitarizam, sad zastupaju regionalizaciju Hrvatske, kojoj je u osnovi teza da regije, ne kao dio Hrvatske, nego samostalno, "pod svojim imenom" idu u Europu regija. Tuđmanova je kritika usmjerena na nadmašivanje nacionalne razine i na direktno povezivanje regija bez nacionalnog posredovanja. Na drugoj strani, IDS je upravo u kampanji proširio svoj program, prije svega na poseban koncept rješavanja državnih granica u Istri: hrvatsko-slovensko-talijanskih, inzistirajući na otvorenosti i regionalnom povezivanju, a ne na "tvrdom" graničenju. Program IDS-a jasno je definirao i uspostavio financijske moći regije, njene mogućnosti da odlučuje o prihodima koji se u regiji stvaraju. IDS predlaže da se 60 posto novca od pretvorbe ranijeg društvenog vlasništva zadrži u Istri, a da se 40 posto uloži u obnovu Hrvatske. Konflikt regionalne i centralne politike (IDS-a i HDZ-a) je i u zahtjevu regionalnih stranaka za prepuštanjem vojnih objekata koje je napustila JNA na upotrebu gradu i regiji, kao i na punoj afirmaciji ljudskih prava i građanskih sloboda pojedinaca, grupa i zajednica. Upravo kritikom stanja u tom području regionalne stranke inzistiraju na potrebi napuštanja stroge centralne kontrole.

Ne samo, dakle, da je tema regionalizma u parlamentarnim izborima 1992. bila izrazito prisutna, nego je i regionalna državna lista, kao i njeni kandidati u izbornim jedinicama, postigla izuzetan politički uspjeh. Državna lista DA, IDS i RDS dobila je na parlamentarnim izborima 83.623 glasa, što je 3,11 posto svih glasova. Budući da je izborni prag za ulazak u parlament na ovim izborima bio određen na tri posto svih glasova, ta je izborna koalicija dobila dva zastupnika u Saboru (Ivana Heraka i Miru Ljubić-Lorger). Uspjeh je evidentan i zbog toga što je samo šest državnih lista uspjelo osvojiti potreban broj glasova.

Izborni savez regionalnih stranaka istakao je i sedam kandidata za zastupnike u pojedinim izbornim jedinicama, u kojima se biralo po načelu relativne većine glasova u jednom izbornom krugu. U četiri izborne jedinice (Labin, Pula, Buje i Rijeka 1), kandidati IDS, DA, RDS su pobijedili. U izornoj jedinici Rijeka 2, kandidat RDS osvojio je peto mjesto (od 13 kandidata), u izornoj jedinici Obrovac, kandidat DA bio je posljednji (deseti), a posljednji je bio i kandidat izbornog saveza u Makarskoj.

Već se i prema toj distribuciji glasova za regionalne stranke može zaključiti da je uspjeh saveza osiguran u Istri ali ne i u Dalmaciji. U sve tri istarske izborne jedinice kandidati IDS su pobijedili: u Labinu Ivan Jakovčić s 50,32 posto, u Buju Dino Debeljuh s 56,31 posto i u Puli Elio Martinčić s 42,17 posto glasova. Pobjeda u Rijeci bila je manje

uvjerljiva: Vladimir Bebić, kandidat RDS dobio je 22,33 posto glasova birača koji su pristupili izborima.

Po izbornim jedinicama, lista regionalnog saveza dobila je 79.900 glasova (što je 95,66 posto u odnosu na broj glasova za državnu listu tog saveza). No, izuzetan uspjeh njenih kandidata pokazuju dvije činjenice: osim Hrvatske demokratske zajednice (koja je pobijedila u 54 izborne jedinice), nijedna druga stranka nije uspjela dobiti više zastupnika biranih po načelu većinskih izbora od regionalnog saveza. Dok je ta koalicija osvojila četiri zastupnika, HSLŠ je tako dobio jednog, a jedan je zastupnik nezavisni kandidat iz Vukovara. Drugo, po broju dobivenih glasova na jednog kandidata, izborni savez IDS-DA-RDS je na drugom mjestu (odmah iza HDZ). Za jednog je kandidata tog saveza u izbornim jedinicama glasalo prosječno 11.427 birača (za kandidata HDZ prosječno 16.309, dok je za sve druge stranke mnogo manje: za HSLŠ npr. 5.822, za HNS 3.912, SDP 3.440, HSP 3.394 itd.).

Osvojivši šest parlamentarnih mjesta, regionalne stranke su postale – prema broju zastupnika – četvrta grupacija u parlamentu: nakon HDZ-a, HSLŠ-a, SDP-a (uključujući osam zastupnika s liste predstavnika srpske manjine), s istim brojem glasova kao i Hrvatska narodna stranka i većim od Hrvatske stranke prava.

Već i to pokazuje da je tema o kojoj se raspravlja u ovom tekstu nezaobilazna ne samo na regionalnoj (istarskoj), nego i na nacionalnoj razini hrvatske politike. Ona je – nakon izbora 1992. – postala od "teme budućnosti" jedna od neizbježnih tema naše političke sadašnjosti.

REGIONAL POLITICAL PARTIES

Dejan Jović

Faculty of Political Sciences, Zagreb

Based on the Beyme classification of "party families", the author discusses the concept of the "regional political party". On the one hand, the question arises whether one can speak of parties if they in advance renounce the possibility of gaining power on a national level, while on the other hand, this in advance accepted partial quality is precisely the reason for calling this party group a "party". The author accepts Beyme's interpretation about the genesis of regional parties: they appeared as an act of opposition to the tendencies of centralization. Autonomy is one of the basic concepts of regionalism, and it has brought many regional parties closer towards liberal paradigms. In the second chapter of the text the author indicates the essential difference between parties representing territorial autonomy and those which add to it a strong ethnical dimension. Parties can become regional due to their original intent, or via facti, as a result of elections. In the third part of the text, the author analyzes the attitude towards regionalism in the 1990 elections for parliament. The central issue of these elections was defining Croatia's status: between a region in Yugoslavia and an independent state. Nevertheless, the first elections were not dominated by the issue of the interior administrative and territorial constitution of Croatia. The fourth part of the text contains the reasons responsible for an increasing influence of the Istrian Democratic Assembly after the first 1990 elections. The author presents the basic features of this party's program, and also the concept of the future Istrian District that it pleads for. The last chapter analyzes the reasons for a significant success of the election coalition of regional parties in the 1990 parliamentary elections. The coalition IDS-DA-RDS won six parliamentary seats and regionalism was among the most frequently discussed topics in the election campaign itself. This may well indicate the future of the debate on regionalism in Croatia.